

AHOLI QARISHINING DEMOGRAFIK OMILLARI

Ahmedova Yulduz Ulug'bek qizi

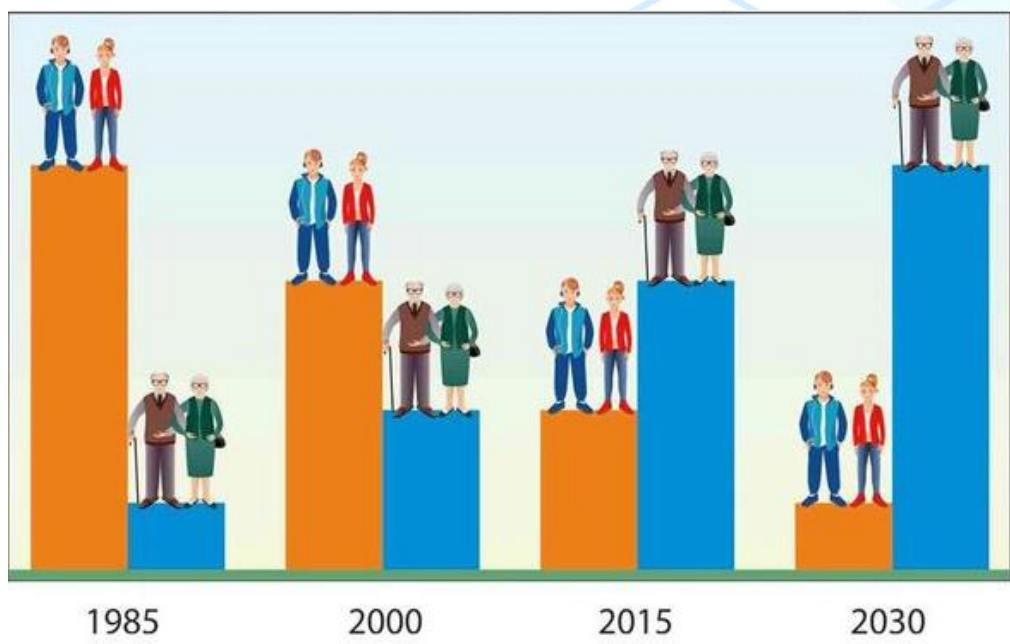
Urganch davlat universiteti geografiya yo'nalishi

2-bosqich magistranti

Annotatsiya: Maqolada aholi qarishining mohiyati va aholi qarishiga olib keladigan omillar yoritib berilgan.

Kalit so'zlar: keksa yosh, Demografik o'zgarishlar, xalqaro migratsiya, demografik jarayon, tug'ilish, o'lim

1970-1985 yillarda dunyoda yosh aholi sonining qisqarishi va keksa yoshdagi aholi sonining ko'payishi tendensiyasi kuzatildi. Bu insoniyat birinchi marta duch kelgan dunyo aholisining yosh tarkibidagi o'zgarishlarga olib keldi.

1-rasm. XX asrning aholi yosh tarkibining o'zgarishi

XX asrning ikkinchi yarmida aholining qarishi Yevropa, Shimoliy Amerika, Yaponiya va Avstraliyaning deyarli barcha rivojlangan mamlakatlarida o'zini namoyon qila boshladi. Ushbu noyob tarixiy voqea 20-asrning oxirida tug'ilishning past darajasiga o'tish va, qoida tariqasida, undan oldingi o'lim darajasining pasayishi natijasida jadal rivojlana boshladi.

Demografik qarish yohud aholining qarishi – o'rtacha yoshning o'sishi, umumiy aholi tarkibidagi qariyalar ulushining ko'payishi va yoshlar ulushining kamayishi bilan tavsiflangan jarayon. O'limning pasayishi odamlarning o'rtacha yoshini oshiradi. Tug'ilish darajasining pasayishi ularning tug'ilish chastotasini pasaytiradi, natijada yaqinda tug'ilgan va uzoq vaqt oldin tug'ilgan avlodlar soni o'rtasidagi nisbat ikkinchisi foydasiga o'zgaradi. Aholining qarishi jarayoni XIX asrning oxirida kuzatilgan, ammo uning ahamiyati, ko'lami va sabablarini bilish XX asrning ikkinchi yarmida boshlangan. Ko'pgina mamlakatlarda o'rtacha umr ko'rish va aholining qarishi kuzatilmoqda, bu tendensiyalar birinchi marta rivojlangan mamlakatlarda paydo bo'lgan, ammo hozir deyarli barcha rivojlanayotgan mamlakatlarda kuzatilmoqda. Bu Birlashgan Millatlar Tashkiloti tomonidan "Demografik o'zgarishlar" deb belgilangan 18 davlatdan tashqari, dunyodagi barcha mamlakatida mavjud. Hozirgi vaqtda aholining qarishi insoniyat tarixidagi eng yuqori darajada.

Bugungi kunda aholining umumiy sonidagi qariyalar ulushining ortishi deyarli barcha mamlakatlarda kuzatilmoqda. Aholining qarishi jarayoni XXI asrning eng muhim ijtimoiy o'zgarishlaridan biriga aylanib, jamiyatning deyarli barcha sohalariga ta'sir qiladi.

Aholining qarishi mehnat va moliyaviy bozorlarga, uy-joy, transport va ijtimoiy himoya kabi tovarlar va xizmatlarga bo'lgan talabga, shuningdek, oila tarkibi va avlodlar o'rtasidagi munosabatlarga ta'sir qiladi. Demografik qarish jarayoni jamiyatda bir qancha iqtisodiy, ijtimoiy-gigiyenik, ma'naviy-axloqiy oqibatlarni keltirib chiqaradi, ular kapitalistik va sotsialistik mamlakatlarda turlicha ko'rib chiqiladi va hal qilinadi.

Keksa odamlar tobora ko'proq rivojlanish jarayonining ishtirokchilari sifatida ko'rilmogda, ularning o'zlari va jamiyat manfaati uchun harakat qilish qobiliyati barcha darajadagi siyosat va dasturlarni ishlab chiqishda hisobga olinishi kerak. Yaqin o'n yilliklarda ko'plab mamlakatlar sog'liqni saqlash, pensiya va ijtimoiy himoya sohasidagi muammolarni hal qilishlari kerak.

Aholining qarishiga olib keladigan demografik omillar - aholi soni va yosh tarkibi bir vaqtning o'zida uchta demografik jarayonga bog'liq: tug'ilish, o'lim va migratsiya. 1950-yildan boshlab barcha hududlarda o'rtacha umr ko'rishning sezilarli darajada o'sishi qayd etildi. Tug'ilganda o'rtacha umr ko'rish davomiyligining oshishi bilan bir qatorda katta yoshdagi guruhlarda o'lim ko'rsatkichlarining kamayishi umumiy uzoq umr ko'rishga ijobiy ta'sir ko'rsatadi. Butun dunyoda tug'ilishning pasayishi va umr ko'rish davomiyligining ortishi aholi qarishining asosiy omili bo'lsa ham xalqaro migratsiya bir qator mamlakatlar va mintaqalarda aholi yosh tarkibini ham o'zgartirmogda. Ko'p sonli migrantlarni qabul qiladigan mamlakatlarda aholining qarishi hech bo'lmaganda vaqtincha sekinlashishi mumkin, chunki migrantlar mehnatga layoqatli yoshdagi yoshlardir. Biroq, mamlakatda qolgan migrantlar oxir-oqibat keksa odamlarga aylanadi.

Demografik qarish tendensiyalari va oqibatlarini hisobga olish demografik siyosatning eng muhim vazifasidir.

BMT prognozlariga ko'ra, XXI asrda demografik qarish, asosan, rivojlanayotgan mamlakatlarda yuqori intensivlik bilan tavsiflanadi. Biroq, rivojlangan mamlakatlar eng keksa, regressiv aholi tarkibi bilan ajralib turadi.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR:

1. Karimov I. A. O‘zbekiston XXI asr bo‘sag‘asida: xavfsizlikka tahdid, barqarorlik shartlari va taraqqiyot kafolatlari. Toshkent, 1997
2. O‘zbekiston Respublikasi oila kodeksi. Toshkent, 1998
3. Abduraxmonov Q. X. Mehnat iqtisodiyoti (nazariya va amaliyot) Oliy o‘quv yurtlari uchun darslik. Toshkent, 2004
4. Ayrapetov A. M. Tablisi ischesleniya srednegodovix tempov rosta, prirosta i snijeniya. M, 1967
5. Alisov N. V., Xorev B. S. Ekonomicheskaya i sosialnaya geografiya mira. M, 2000
6. Asanov G. R. Aholi geografiyasi. Toshkent, 1978
7. Ata-Mirzaev O. B., Gentshke V., Murtazaeva R. Uzbekistan mnogonasionalniy: istoriko-demograficheskiy aspekt. Tashkent, 1998
8. Ata-Mirzaev O. B. Narodonaselenie Uzbekistana. Istoriya i sovremennost. Tashkent, 2009
9. Borisov V. A. Demografiya. Uchebnik dlya vuzov. M, 1976
10. Boyarskiy A. S., Valentey D. I., Kvasha A. Ya. Osnovi demografii. M, 1980
11. Bruk S. I. Naselenie mira. Etnodemograficheskiy spravochnik spravochnik. M, 1986
12. Bo‘rieva M. R. Rojdaemost v Uzbekistane. Tashkent, 1997